

VIERA VLČKOVÁ*

**POSTAVENIE ŠTÁTOV RADY VZÁJOMNEJ HOSPODÁRSKEJ POMOCI
V MEDZINÁRODNEJ DEĽBE PRÁCE Z HĽADISKA VYBRANÝCH
POTRAVINÁRSKÝCH PRODUKTOV**

Viera Vlčková: Position of the Countries of the Council for Mutual Economic Assistance (Comecon) within the International Work Division from the Viewpoint of Selected Food Products. Geogr. Čas., 40, 1988, 3; 4 tables, 16 refs.

The author pays attention to selected food products (milk and dairy products, sugar, beer and malt) and their position within the international work division. She outlines briefly positions of the countries of Comecon in the world's trade, position of the monitored selected products within the mutual foreign trade of the Comecon member countries as well as the share of the Slovak Socialist Republic in the foreign-trade relations of the Czechoslovak Socialist Republic as to the products mentioned.

ÚVOD

Jedným z celosvetových problémov súčasnej etapy rozvoja spoločnosti je zabezpečenie dostatku potravín. V súvislosti s tým sa prijímajú v jednotlivých krajinách programy, ktorých cieľom je dosiahnuť sebestačnosť v produkcii základných druhov potravín. Tieto programy venujú pozornosť nielen primárnemu producentovi potravín — poľnohospodárstvu, ale aj zhodnocovateľovi surových poľnohospodárskych produktov — potravinárskemu priemyslu.

Rozvoj poľnohospodárstva a potravinárskeho priemyslu sa zaraďuje medzi základné problémy nielen u nás, ale i v celosvetovom meradle. V rôznych oblastiach sveta sa v závislosti od prírodných, ekonomických a ďalších podmienok formuje špecifický typ poľnohospodárstva a v súlade s ním aj určitý typ potravinárskeho priemyslu. Preto sa v budúcnosti bude rozvíjať medzinárodná spolupráca a výmena produktov potravinárskeho priemyslu, ktorá vo svojich dôsledkoch môže viesť k prehĺbovaniu špecializácie poľnohospodárstva i potravinárskeho priemyslu.

Ako príspevky k tejto problematike možno označiť predovšetkým práce R. Besika [3], F. Hutníka [6], V. Jeníčka [7], V. Jenička, P. Tučeka, B. Kochlíkovej [8], J. Krausa [9], V. Vlčkovej [15] a O. Závodného [16].

* RNDr. Viera Vlčková, CSc., Vysoká škola ekonomická, Národohospodárska fakulta, Katedra ekonomickej geografie, Palisády 22, 832 20 Bratislava.

POSTAVENIE VYBRANÝCH POTRAVINÁRSKÝCH PRODUKTOV ŠTÁTOV RADY VZÁJOMNEJ HOSPODÁRSKEJ POMOCI (RVHP) VO SVETOVOM OBCHODE

Mlieko a mliečne výrobky

Svetová produkcia mlieka dosahovala v rokoch 1970—1982 priemerne ročne 406 mil. l, z čoho rozhodujúci podiel pripadal na európske štáty (ca 60 %). Z celosvetového pohľadu sa úspešne rozvíja produkcia mlieka aj v štátoch RVHP, ktoré sa svojou priemernou ročnou produkciou 125 mil. l podieľajú na svetovej výrobe asi 30 %. Štáty RVHP touto produkciou dosahovali úroveň západoeurópskych štátov a patrili k najväčším svetovým producentom.

Aj mliečne výrobky majú ťažisko produkcie na európskom kontinente. Priemerná ročná celosvetová produkcia masla mala v rokoch 1975—1982 asi 6,9 mil. t. Na tejto výrobe sa štáty RVHP podieľali 30 % a štáty západnej Európy a USA spolu takmer 40 %.

Vo svete je produkcia mlieka teritoriálne diferencovaná a ovplyvňujú ju jednak prírodné odlišnosti jednotlivých oblastí a jednak tradície v jeho využívaní. Preto aj svetový obchod s týmto produktom vykazuje určité odlišnosti. K najväčším svetovým vývozcom mlieka patria vyspelé kapitalistické štáty, ktoré sa na celosvetovom exporte v roku 1976 podieľali 95,6 % a v roku 1981 dokonca 97,7 %. Tento vývoz sa realizuje predovšetkým vo vzájomnom obchode vyspelých kapitalistických štátov. V ostatných regiónoch sveta je vývoz mlieka nízky. Štáty RVHP sa na svetovom vývoze podieľali v roku 1976 1,8 % a v roku 1981 1,4 %.

Podobný trend je aj v dovoze mlieka. Z celosvetového hľadiska je najväčší dovoz do vyspelých kapitalistických štátov a rozvojových štátov. Štáty RVHP sa na svetovom dovoze mlieka podieľali 1,9 % [1976—1981].

Cukor

Zvýšená spotreba cukru vo svete ovplyvnila vzrast jeho výroby. V rokoch 1970—1982 vzrástla svetová výroba cukru zo 71,1 na 100,7 mil. t. K tradičným a najväčším svetovým výrobcom cukru patria štáty západnej Európy a RVHP. Ak analyzujeme postavenie štátov RVHP (včítane Kuby) na svetovej výrobe cukru, zisťujeme, že podielom 19,7 % v roku 1982 im patrilo svetové prvenstvo. Iné je však ich postavenie po odrátaní výroby cukru na Kube.

V rokoch 1961—1965 dosahovali štáty RVHP podielom 20,0 % svetové prvenstvo. Od roku 1970 sa ich výroba sústavne znižovala a v roku 1982 bol ich podiel na svetovej výrobe 11,7 %. Tak sa štáty RVHP dostali svojou produkciou za štáty západnej Európy, ktorých podiel na celosvetovej výrobe bol v roku 1982 asi 14,9 %. Po roku 1970 sa znižoval podiel na celosvetovej výrobe aj v štátoch západnej Európy. Jednou z príčin tejto skutočnosti je expanzia pestovania cukrovej trstiny a narastajúca výroba cukru v rozvojových štátoch (napr. Brazília, India a i.).

Výroba i spotreba cukru je regionálne diferencovaná. Priemerná svetová spotreba cukru na 1 obyvateľa vzrástla z 19,7 kg (1976) na 20,0 kg (1980). Tento celosvetový priemer dvojnásobne prevyšuje spotreba v Európe, Severnej a Južnej Amerike. Na rozdiel od týchto oblastí v Ázii a v Afrike sa nedosahuje ce-

losvetový priemer (Ázia 8,5 kg, Afrika 14,4 kg). Proporcionalita medzi výrobou a spotrebou cukru v jednotlivých štátoch sveta sa zabezpečuje prostredníctvom zahraničného obchodu. Situácia na svetovom trhu s cukrom je závislá od ponuky a dopytu. V prípade prevahy ponuky sa ovplyvňuje cenový vývoj regresívnym spôsobom, v prípade zvýšeného dopytu sa navodzuje cenový tlak.

V roku 1980 pripadlo na svetový import celkove 8 757 tis. t rafinovaného cukru, z toho najväčší dovoz mali rozvojové štáty (67,3 %). Do štátov RVHP sa doviezlo 17,4 %, do vyspelých kapitalistických štátov 13,6 % z celosvetového dovozu. Najväčším vývozcom rafinovaného cukru sú vyspelé kapitalistické štáty, ktoré sa na svetovom exporte podieľali v roku 1980 asi 63,8 %. Podiel štátov RVHP [včítane Kuby] bol v roku 1980 na celosvetovom vývoze 14,9 %. V roku 1981 sa tento podiel mierne zvýšil.

Pivo a slad

Svetová výroba piva má trvale stúpajúcu tendenciu. Priemerný ročný prírastok sa v posledných dvadsiatich rokoch pohybuje okolo 4 %, takže svetová výroba piva dosiahla v roku 1980 899,5 mil. hl, čo je o 40 % viac ako v roku 1970. Objemom výroby piva je na prvom mieste na svete USA (237,1 mil. hl v roku 1981). Výroba piva v poslednom desaťročí výrazne stúpila aj v ďalších štátoch (Kanada, NSR, Japonsko, Čína, Juhoslávia, Brazília, Mexiko, štáty RVHP). Štáty RVHP sa na celkovej svetovej produkcii piva v r. 1982 podieľali 15,0 %.

Narastajúca výroba piva umožnila zvýšenie jeho spotreby, ktorá súvisí tiež s narastajúcim počtom obyvateľstva vo svete a zvyšovaním popularity piva. K najväčším spotrebiteľom piva vo svete na 1 obyvateľa patrí NSR (147 l). Spotrebu piva nad 100 l na 1 obyvateľa má Belgicko, Dánsko, a Veľká Británia. Zo štátov RVHP najvyššiu spotrebu piva na 1 obyvateľa má ČSSR (146 l) a NDR (141 l).

Obchodovanie s pivom je závislé od dopytu na trhoch a od tradícií a kvality niektorých značkových pív. Najväčší vývoz piva je z vyspelých kapitalistických štátov, ktoré sa v roku 1980 podieľali na vývoze 79,1 %. Prevažne sa realizoval vo vzájomnom výmennom obchode vyspelých kapitalistických štátov. Štáty RVHP sa na celkovom svetovom vývoze podieľali v roku 1980 12,8 %. Ich vývoz sa realizoval v rámci vlastného spoločenstva členských štátov a niektoré známe značky pív sa vyvážali aj do ostatných štátov sveta. Pri sledovaní svetového importu s pivom 73,2 % pripadá na vyspelé kapitalistické štáty. Štáty RVHP sa na svetovom importe podieľali v roku 1980 asi 12,3 %.

Významným polotovarom pre výrobu piva je slad, ktorého sa celkove vo svete vyvezie vyše 2,8 mil. t ročne. Z tohto exportu až 85 % (v roku 1980) pripadá na vyspelé kapitalistické štáty, ktoré sú najväčším svetovým producentom sladu. Zo štátov RVHP sa v roku 1980 vyviezlo takmer 263 tis. t sladu, čo je 9,8 % z celkového svetového exportu. Určujúcim faktorom pre vývoz sladu je jeho kvalita.

Na import sladu pripadal v roku 1980 z celosvetového pohľadu najväčší podiel na vyspelé kapitalistické štáty (50,9 %). Rozvojové štáty doviezli 40,8 %, štáty RVHP 7,9 %.

POSTAVENIE VYBRANÝCH POTRAVINÁRSKYCH PRODUKTOV VO VZÁJOMNOM ZAHRANIČNOM OBCHODE ČLENSKÝCH ŠTÁTOV RVHP

Členské štáty RVHP riešia otázku sebestačnosti v potravinách a výživy obyvateľstva komplexne cestou úspešného rozvoja poľnohospodárstva a potravinárskeho priemyslu. Rast poľnohospodárskej produkcie a zvyšovanie dopytu po kvalitných potravinách mali za následok zmenu štruktúry v spotrebe potravín smerom k správnej skladbe a racionálnej výžive obyvateľstva, zodpovedajúcej fyziologickým požiadavkám súčasnej generácie. Na druhej strane si rast poľnohospodárskej produkcie vyžiadal zmenu v dodávkach výrobných prostriedkov pre poľnohospodárstvo i potravinársky priemysel a zosilnil potrebu spolupráce členských štátov RVHP v tejto oblasti.

Kryť spotrebu potravín v členských štátoch RVHP vlastnou poľnohospodárskou výrobou neznamená obmedziť medzinárodnú deľbu práce, ale naopak, racionálne sa do nej zapojiť pri najefektívnejšom využívaní domácich výrobných faktorov. Platí to zvlášť pre štáty s obmedzenými prírodnými zdrojmi, ktoré môžu byť sebestačné len prostredníctvom racionálneho zapojenia do medzinárodnej deľby práce. Z ekonomického hľadiska sa jednotlivé štáty snažia o využitie vlastných výrobných zdrojov poľnohospodársko-potravinárskeho hospodárstva. Mimoekonomickými činiteľmi tohto rozvoja sú prírodné a sociálno-politické podmienky. Závažnosť jednotlivých činiteľov je funkciou času a je strategickou záležitosťou ekonomickej politiky každého štátu.

Potravinársky priemysel členských štátov RVHP je v súčasnosti v štádiu intenzívneho rozvoja a sústavného zdokonaľovania. Budovanie výrobných štruktúr poľnohospodársko-potravinárskeho hospodárstva v členských štátoch RVHP prehĺbuje a zdokonaľuje proces vzájomného medzinárodného prelínania, prispôsobovania a dopĺňovania, ktorého realizácia prebieha prostredníctvom zahranično-obchodnej výmeny potravín.

V členských štátoch RVHP sú značné rozdiely medzi výrobou a spotrebou mnohých druhov potravín. Rozdiely spôsobujú dve príčiny. Prvá z nich spočíva v tom, že existuje určitý rozdiel medzi objemom a štruktúrou výroby a objemom a štruktúrou potreby potravinárskych výrobkov v jednotlivých členských štátoch RVHP, ktorý sa nedá prekonať v rámci izolovaného fungovania potravinárskeho priemyslu. Požiadavky na potravinárske výrobky sú spravidla širšie a rozmanitejšie ako možnosti ich uspokojovania v rámci každého štátu. Druhá príčina nesúladu medzi výrobou a spotrebou spočíva v tom, že jednotlivé štáty aktívne počítajú s účasťou na medzinárodnej deľbe práce. Aktivizácia medzinárodnej spolupráce je podmienená objemom výroby jednotlivých druhov výrobkov potravinárskeho priemyslu, ktoré buď prevyšujú domácu spotrebu alebo nestačia kryť domáce požiadavky.

Mlieko a mliečne výrobky

Význam mlieka ako potravinu a potravinárskej suroviny v štátoch RVHP narastá najmä v dôsledku jeho vysokej biologickej hodnoty. Špecifické vlastnosti tejto suroviny ovplyvňujú jeho postavenie v rámci medzinárodnej deľby práce, kde sa s ním obchoduje prevažne v spracovanej podobe. Rast produkcie mlieka v štátoch RVHP je spojený s rastúcou dojivosťou kráv. Produkcia mlieka na

1 obyvateľa sa v rokoch 1960—1980 zvýšila v každom členskom štáte RVHP (okrem Mongolska). Na produkciu mlieka priamo nadväzuje výroba mliečnych produktov, pri ktorých najväčší index rastu (1960—1980) zaznamenali v Maďarsku, Poľsku, Rumunsku a Bulharsku (500—700 %). Indexy spotreby rástli pomalšie (50—100 %). V spomínaných štátoch je koeficient predstihu výroby pred spotrebou podstatne vyšší (napr. v Maďarsku výroba rástla 5-krát rýchlejšie ako spotreba).

Dalo by sa predpokladať, že tento vzťah výroby a spotreby podporí export tejto komoditnej skupiny. Väčšina produkcie mlieka sa však spracúva na finálne produkty (maslo, syr, sušené mlieko a pod.), ktoré sú na trhu viac vyhľadávané a ceny za ne sú podstatne vyššie. Preto je výroba mlieka v členských štátoch RVHP orientovaná prevažne na krytie vlastných potrieb.

Vo vzájomnom obchode členských štátov RVHP s maslom boli ešte roku 1980 najväčšími vývozcami ZSSR a NDR. Export tohto mliečneho výrobku sa každoročne mení, pretože vývoz i dovoz slúži prevažne na vyrovnávanie dočasných prebytkov, prípadne kryje dopyt. Po roku 1960 každoročne narastal export masla z Rumunska a z Maďarska. Najvýraznejšie sa na vývoz masla orientuje Rumunsko, hoci patrí ku štátom RVHP s najnižšou produkciou mlieka na 1 obyvateľa.

Vo vzájomnom obchode so syrom patrí dlhoročné prvenstvo exportu z Bulharska. Ďalšími vývozcami syrov sú Maďarsko, ZSSR a Rumunsko. Československo, podobne ako väčšina členských štátov RVHP, vyváža veľkú časť svojej produkcie mimo krajín RVHP. Najvýraznejší je vývoz syrov do ZSSR a NDR (30—40 %). Vzájomné dodávky medzi štátmi RVHP majú charakter sortimentnej výmeny a predstavujú približne 20 % z celkového objemu ich vývozu mliečnych výrobkov.

Cukor

Cukor sa stáva čoraz žiadanejšou potravinou, pričom zároveň vzrastá jeho význam ako suroviny pre rôzne výrobné odvetvia. Výroba cukru závisí tak od technologicko-technického spracovania, ako aj od kvality samotnej suroviny — cukrovej repy. Pestovanie cukrovej repy má v národnom hospodárstve dvojaký význam. Vystupuje jednak ako surovina na výrobu cukru, na druhej strane je tiež mimoriadne významným krmivom. Členské štáty RVHP (okrem ZSSR a BLR) sa pri výrobe cukru orientujú na celkovú sebestačnosť. Výroba cukru pri-náša najmä pre poľnohospodárstvo množstvo závažných ekonomických otázok. Medzi jeho dnešnými producentmi existujú značné rozdiely vo výnosoch cukrovej repy z ha, ako aj vo výrobe cukru z ha (tab. 1).

S priemernou výrobou 697 kg cukru na 1 obyvateľa zaujíma prvé miesto Kuba. Za ňou v rámci RVHP nasleduje ČSSR (53 kg). Spotreba cukru v ľudskej výžive má optimálne hranice okolo 40 kg na osobu. Možno povedať, že v členských štátoch RVHP sa táto hodnota už dosiahla. Rýchlejšie rástla a rastie výroba rafinovaného cukru predovšetkým v tých štátoch, ktoré musia časť vlastnej spotreby kryť dovozom (NDR, RSR, ZSSR).

Na základe celkového vývoja indexu výroby cukru v štátoch RVHP môžeme konštatovať pokles výroby cukru. Príčiny tohto poklesu treba hľadať v technológii výroby cukru a pestovania cukrovej repy, v technickom vybavení strojmi

Tab. 1. Priemerné hektárové výnosy cukrovej repy v štátoch RVHP

	Priemerný hektárový výnos cukrovej repy v r. 1976—1980 (t)	Priemerná výroba cukru z 1 ha (t)
BLR	29,0	3,48
ČSSR	32,8	3,82
MLR	33,6	3,92
NDR	26,7	2,54
PLR	28,0	3,01
RSR	24,8	—
ZSSR	23,7	2,65

Poznámky: Prevzaté z práce Statističeskij ježegodnik stran členov SEV, Moskva 1983, s. 203, 229.

Tab. 2. Vývoj výroby piva v štátoch RVHP (v tis. hl).

Štát	1970	1975	1980	1982
BLR	3 047	4 516	5 254	5 477
ČSSR	21 178	22 628	23 393	24 912
NDR	16 642	20 380	23 633	25 404
MLR	5 006	6 619	7 841	7 882
PLR	10 372	12 901	11 155	10 617
RSR	4 375	7 449	9 897	9 911
ZSSR	41 857	57 050	61 330	64 673
RVHP	102 477	132 443	142 503	148 876

a zariadeniami a v prírodných podmienkach (ktoré určujú napr. výskyt úrodných rokov).

Značný pokles produkcie cukru sa prejavuje v Československu, kde výroba v roku 1980 nedosiahla úroveň výroby roku 1960. V ostatných štátoch nastúpilo po rokoch poklesu oživenie výroby cukru. V štruktúre exportu a importu nastali tiež určité zmeny. Zahraničný obchod s rafinovaným cukrom v rámci RVHP od polovice 70. rokov až do začiatku 80. rokov poklesol na 50 % (v porovnaní s obdobím 1966—1970) a aktívne saldo z minulých rokov sa znížilo na minimum. Za obdobie 1976—1980 export cukru nedosiahol vo vzájomnom obchode ani 20 %. Niektoré štáty RVHP exportovali v rámci spoločenstva menej, do štátov ostatného sveta však dosahoval ich export podstatne vyššie hodnoty. Medzi štáty, ktoré sa intenzívnejšie podieľali na vývoze cukru v rámci RVHP, patrí ČSSR s najväčším podielom (4 %), potom nasledovali ZSSR, NDR a RSR.

Špeciálne postavenie medzi štátmi RVHP má Kuba, ktorá prevažnú časť svojej produkcie vyváža. Hoci Kubu môžeme charakterizovať ako štát špecializovaný na výrobu cukru, jeho produkcia by nemohla úplne pokryť požiadavky v spotrebe cukru ostatných štátov RVHP. Po prepočítaní celkovej spotreby cukru v rámci RVHP by bola Kuba tieto požiadavky schopná uspokojiť len na 15—20 %. Pri tejto teoretickej úvahe sa však nerešpektovala otázka vzdialenosti Kuby od ostatných štátov spoločenstva (8 000 km), čo by neúmerne zvýšilo dopravné náklady.

Výroba piva sa v štátoch RVHP zvýšila za roky 1960—1980 takmer o 80 mil. hl. Relatívne najväčší objem výroby sa dosiahol v ZSSR, ČSSR a NDR (tab. 2). Z celkovej výroby piva sa v troch sledovaných štátoch RVHP vyrobí 75 %. Najdynamickejšia rast výroby piva bol v Bulharsku a v Rumunsku, kde je táto výroba podmienená najmä rozvojom cestovného ruchu.

Zvýšená výroba piva v štátoch RVHP mala odraz v čiastočnom znížení jeho dovozu. Každý štát spoločenstva má snahu zvyšovať výrobu piva na uspokojovanie svojich potrieb. Dovoz má zostať iba na doplnenie a obohatenie domáceho sortimentu. Preto neposkytuje väčšiu perspektívu pre výraznejšiu medzinárodnú deľbu práce. Potenciálne najväčším vývozcom piva je Československo (215 000 hl v roku 1980, t. j. 74 % exportu z krajín RVHP). Československo sa môže špecializovať na výrobu značkových pív (Prazdroj, Budvar), ich dovoz však bude pre štáty RVHP vždy iba obohatením a skvalitnením domáceho trhu. V menšom objeme sa vyváža pivo z NDR a PLR.

Výrobou piva (153 l na 1 obyvateľa v roku 1980) dosahuje Československo prvenstvo v rámci RVHP. Priemerná výroba piva na 1 obyvateľa je v štátoch RVHP vyše 75 l, priemerná spotreba na 1 obyvateľa 69,5 l. V spotrebe piva na 1 obyvateľa dostihuje Československo iba NDR. Z porovnania indexov spotreby vyplýva, že najväčšia rast spotreby piva bol v MLR, NDR a v ZSSR. Naopak, v PLR sa index spotreby znížil v dôsledku nepriaznivej hospodárskej situácie a v ČSSR mal vplyvom cenového vyrovnania na začiatku 80. rokov pomalý rast. Väčšia spotreba piva v MLR a ZSSR je kompenzovaná dovozom najmä z ČSSR.

Úzku súvislosť s výrobou piva má aj produkcia sladu, resp. dovoz sladu. V rámci RVHP je vo vývoze sladu na 1. mieste ČSSR (asi 76,5 % z celkového vývozu členských štátov RVHP). V roku 1968 bolo Československo najväčším svetovým vývozcom sladu (205 tis. t), ale roku 1969 to bolo už Francúzsko (222 tis. t). Štáty Európskeho hospodárskeho spoločenstva, ktoré ešte v roku 1960 trpeli deficitom vo výrobe sladu, sú v súčasnosti jeho významnými vývozcami.

Z hľadiska rozvíjania medzinárodnej deľby práce má v čs. pivovarsko-sladovníckom odvetví väčší význam výroba sladu. Československo sa podieľa približne 2/3 na celkovom vývoze sladu štátov RVHP. K ďalším vývozcom zo spoločenstva patrí NDR a PLR, ktorých výroba i vývoz sú však podstatne nižšie. Ostatné členské štáty si svoje potreby zabezpečujú prevažne vlastnou výrobou. V dôsledku veľkého zvýšenia výroby piva za posledných 10 rokov sa významným dovozcom sladu stal ZSSR. Vývoz sladu z Československa sa v najväčšej miere realizuje do nesocialistických štátov, zo štátov RVHP do ZSSR a na Kubu. Pre nestabilnú kvalitu vyvážaného sladu sa však podiel čs. vývozu na svetovom zahraničnom trhu znižuje.

POSTAVENIE SLOVENSKEJ SOCIALISTICKEJ REPUBLIKY V ZAHRANIČNO-OBCHODNÝCH VZŤAHOCH ČESKOSLOVENSKEJ SOCIALISTICKEJ REPUBLIKY S VYBRANÝMI POTRAVINÁRSKYMÍ PRODUKTMI

Analyzované vybrané produkty (cukor, mliečne výrobky, pivo, slad predstavovali v rokoch 1960—1980 takmer 50 % čs. vývozu poľnohospodársko-potravinárskych produktov. Po roku 1981 sa na čs. vývoze s týmito výrobkami značne

Tab. 3. Vývoj tovarovej skladby čs. poľnohospodársko-potravinárskeho vývozu [podieľ agregácií v hodnotách fco na celkovom objeme vývozu poľnohospodársko-potravinárskeho komplexu] v %

	1960	1965	1970	1979	1980	1981	1982	1983
Cukor	21,4	19,4	15,0	10,3	23,6	11,6	4,9	5,4
Pivo	4,3	2,9	6,5	12,2	9,6	11,5	11,3	12,2
Slad	13,6	13,3	13,0	9,1	6,4	8,2	8,0	8,2
Mliečne výrobky	1,9	2,0	4,1	7,0	5,5	7,3	7,0	9,1
Chmeľ	5,1	7,3	8,3	7,0	6,3	5,0	6,7	7,1
Spolu	46,3	44,9	46,9	45,6	51,4	43,6	37,9	42,0

Poznámky: Prevzaté z práce Zahranický obchod 8/1985; nomenklatúra mliečne výrobky, okrem masla.

Tab. 4. Štruktúra exportu mliečnych výrobkov SSR

	Celkové množstvo vývozu v tis. Kčs	Množstvo vývozu v %
Sušené mlieko	14 605	10,96
Sušené mlieko odstredené	15 386	11,12
Sušené mlieko 26 %	87 605	63,34
Istambuli	5 329	3,85
Akami	5 191	3,75
Sudový ovčí syr	5 450	3,94
Ostatné	4,707	3,40

znížil podiel cukru, čo sa odrazilo i na celkovom podiele vývozu uvedenej tovarovej skladby. Zmeny vývoja tovarovej skladby čs. poľnohospodársko-potravinárskeho vývozu vidieť z tab. 3.

Negatívnym javom v zahranično-obchodných vzťahoch ČSSR s poľnohospodársko-potravinárskymi produktmi bola a je ich teritoriálna štruktúra. V rokoch 1960—1980 priemerne ročne vzrástol vývoz do nesocialistických štátov o 7,7 %, pričom do socialistických štátov iba o 6,6 %. Disproporcie v dynamike dovozu boli ešte výraznejšie. V rokoch 1970—1980 predstavoval vývoz do vyspelých kapitalistických štátov 12—15 % z celkového čs. exportu s vybranými poľnohospodársko-potravinárskymi produktmi, na vývoze do rozvojových štátov sa tieto produkty podieľali 4—8 %. Relatívne najmenší význam mal vývoz do štátov RVHP, na ktorom uvedené poľnohospodársko-potravinárske výrobky z celkového čs. vývozu participovali 2—3 %.

Predpoklady a podmienky účasti ekonomiky SSR na zahranično-obchodných vzťahoch súvisia s riešením vonkajších ekonomických vzťahov ČSSR. Súčasný stav zapojenia vybraných potravinárskych produktov SSR do medzinárodnej deľby práce je charakterizovaný obdobnými výsledkami ako dosahuje ČSSR, pričom má niektoré špecifiká, vyplývajúce z doterajšieho vývoja potravinár-

stva na Slovensku, ako aj z dôsledkov vnútroštátnej špecializácie jednotlivých výrobných podnikov potravinárskeho priemyslu.

Pre československý (aj slovenský) vývoz poľnohospodársko-potravinárskych produktov je pozoruhodné najmä to, že je objemovo nízky, dosahuje iba 4,4 % vývozu ČSSR (rok 1980) a 4,3 % vývozu SSR. Dynamika vývozu je podstatne nižšia ako dynamika potravinárskej výroby. Napriek výraznej koncentrácii (na 4—6 položiek) obsahuje vývoz široký sortiment položiek s relatívne veľmi nízkym objemom exportu. Popri sortimentálnej rozptýlenosti je pozoruhodná aj teritoriálna rozptýlenosť, pričom sa presadzuje tendencia zvyšovať podiel vývozu do nesocialistických štátov.

Mlieko a mliečne výrobky

Objemom hrubej výroby je mliekárenský priemysel v ČSSR druhým najväčším odborom v potravinárskom priemysle. Svetový trend stagnácie, resp. poklesu spotreby tekutého konzumného mlieka sa prejavuje aj v ČSSR, ktoré je od roku 1973 v produkcii mlieka a mliečnych výrobkov sebestačné. Svetový obchod s mliečnymi výrobkami naproti tomu zaznamenáva sústavný vzostup. Mlieko v čs. vonkajších ekonomických vzťahoch má dosiaľ menší význam ako tzv. nosné tradičné vývozné komodity. Niektoré špeciálne mliečne výrobky, ako sušené mlieko, konzervovaná smotana a syry (najmä bryndza a mliečne maslo), sa však na zahraničnom obchode podieľajú pomerne aktívne.

Rozhodujúca časť exportu mliečnych výrobkov bola určená do nesocialistických krajín, z ktorých na vyspelé kapitalistické štáty pripadlo takmer 36 % a na rozvojové štáty necelých 50 % čs. vývozu. Menej významný bol export do štátov RVHP, ktoré sa na celkovom objeme vývozu s mliečnymi výrobkami podieľajú asi 15 %.

Export mliečnych výrobkov zo Slovenska má podobnú štruktúru ako export Československa. Zo SSR sa vývoz mliečnych výrobkov realizuje najmä do troch nesocialistických štátov. Najvýznamnejším odberateľom je Belgicko, nasleduje Rakúsko a Švajčiarsko. Spolu sa do týchto troch štátov vyváža až 68,9 % exportu mliekárenských výrobkov zo Slovenska. Na USA pripadá 4,17 % slovenského vývozu (sudový ovčí syr, hrudkový syr). Do Tuniska (10,2 %) sa vyváža sušené mlieko, do Ázie (12,6 %) sa vyvážajú okrem mlieka špeciálne syry.

Podiel jednotlivých mliečnych výrobkov na celkovom slovenskom exporte mliečnych výrobkov dokumentuje tab. 4.

Najdôležitejšími exportnými výrobkami sú teda rôzne druhy sušeného mlieka. Celkove sušené mlieko tvorí 85,02 % slovenského exportu mliečnych výrobkov. Najväčším vývozcom sušeného mlieka je mliekárenský závod Nitra, ktorý vyváža takmer celú svoju produkciu. K ďalším závodom s vysokým podielom vývozu patria Levice (40,0 %), Rimavská Sobota (30,4 %) a Čalovo (21,8 %).

Cukôr

V rokoch 1960—1980 smerovalo 80 % čs. vývozu cukru do nesocialistických štátov. Z toho sa rozhodujúci podiel realizoval na trhoch vyspelých kapitalistických štátov (približne 64 %) a zvyšok bol exportovaný do rozvojových štátov.

tov. V rokoch 1976—1980 sa zvýšil podiel vývozu do rozvojových štátov na 26 %.

Objem vývozu bol variabilný a kolísavý, ovplyvňovaný výsledkami zberu cukrovej repy. Ako vývozný tovar má cukor rad špecifickostí a výhod (okrem iného vysoký podiel predaja do oblastí voľných mien, široké spektrum odbytu, predaj proti promptnému plateniu, dobrú skladovateľnosť a pod.). Keďže čs. cukrovarníctvo nemá dostatočne vybudované skladovacie priestory, je nútené ponúkať cukor na predaj hneď po ukončení kampane, teda v období, keď sú spravidla nižšie ceny. Hoci fyzický objem československého vývozu cukru dlhodobe klesal, jeho hodnota sa vplyvom nadpriemerného rastu cien zvyšovala. Nový rast stačil viac než kompenzovať množstvo klesajúceho vývozu.

Na svetovom vývoze cukru sa ČSSR podieľala v rokoch 1980—1981 asi 2,3 %, čo tvorilo dôležitú časť jeho účasti v medzinárodnej deľbe práce. Ak hodnotíme postavenie SSR v medzinárodnej deľbe práce cez tento produkt, dochádzame k záveru, že jeho podiel na svetovom vývoze bol v roku 1980 0,09 %, čo je aj zo svetového pohľadu veľmi málo. Vývoz bol realizovaný predovšetkým z cukrovaru v Trenčianskej Teplej.

Na celkovom čs. vývoze do nesocialistických štátov sa Slovensko podieľalo iba 3,7 %. Teda pomer medzi vývozom cukru zo SSR a ČSR je 3,7:96,3.

Pivo a slad

Slad je významným vývozným artiklom ČSSR a smeruje prakticky do celého sveta. Na svetovom vývoze so sladom sa Československo v rokoch 1980—1981 podieľalo 7,6 %, čím zaujímalo významné postavenie v medzinárodnej deľbe práce. Štáty RVHP sa na svetovom vývoze so sladom zúčastňovali v rokoch 1980—1981 asi 11,2 %, čo značí, že z týchto štátov rozhodné postavenie vo vývoze patrí ČSSR a podčiarkuje jeho úlohu v medzinárodnej deľbe práce. SSR sa na svetovom vývoze sladu podieľalo v sledovaných rokoch 3,2 %.

Zo slovenských sladovní najväčší export bol v rokoch 1980—1981 z Hurbanova (26,2 %). Najväčšie dodávky smerovali na Kubu a do ZSSR, z nesocialistických štátov na Filipíny a do Venezuely. Najväčší export sladu do socialistických štátov bol zo sladovne v Michalovciach.

Z celkového čs. exportu so sladom pripadalo na SSR v roku 1980 viac ako 46 %. Asi 62 % exportu zo SSR smeruje do socialistických, 38 % do nesocialistických štátov. Vývoz sladu z ČSR smeruje opačne — 64 % na trhy nesocialistických a 36 % na trhy socialistických štátov.

Hoci objem čs. vývozu piva za roky 1960—1980 bol značne kolísavý, vykazoval v podstate vzostupnú tendenciu. ČSSR sa v roku 1980 podieľalo na celkovom svetovom vývoze piva 9,5 %, z toho SSR 2,2 %. Vývoz zo SSR je v porovnaní s ČSSR malý. Roku 1980 smeroval hlavne do MLR, ZSSR a PĽR. Iba 0,4 % zo slovenského vývozu sa v roku 1980 vyviezlo do nesocialistických štátov. Štruktúra vývozu sa každoročne mení podľa krátkodobých dohôd.

ZÁVER

V článku sa venuje pozornosť vybraným potravinárskym produktom (mlieku a mliečnym výrobkom, cukru, pivu a sladu) a ich postaveniu v medzinárodnej

deľbe práce. Stručne sa načrtáva postavenie štátov RVHP na svetovom obchode, postavenie sledovaných vybraných produktov vo vzájomnom zahraničnom obchode členských štátov RVHP a postavenie SSR v zahranično-obchodných vzťahoch ČSSR s uvedenými výrobkami. Týmto problémom sa zatiaľ v čs. geografickej literatúre venovala iba skromná pozornosť.

Zo stručnej analýzy základných vývojových tendencií zahraničného obchodu s vybranými potravinárskymi výrobkami medzi štátmi RVHP a nesocialistickými štátmi so zreteľom na postavenie ČSSR, resp. SSR v tomto obchode možno odvodiť niektoré všeobecné závery.

V 60. rokoch sa dovoz z vyspelých kapitalistických štátov do členských štátov RVHP znižoval, ale po 70. rokoch začal rýchle vzrastať. Podiel vývozu štátov RVHP do vyspelých kapitalistických štátov v 60. rokoch klesol, v 70. rokoch (aj pri určitom kolísaní) vykazoval vzostupný trend. Podiel hodnoty dovozu štátov RVHP z rozvojových štátov rástol v celom období 1960—1980 rýchlejším tempom, ako podiel hodnoty vývozu, avšak pri malom absolútnom objeme a hodnote obratu.

Postavenie členských štátov RVHP vo svetovom obchode so sledovanými produktmi, najmä vo vývoze v rokoch 1960—1980, je pomerne málo významné.

Podiel Československa na dovoze z nesocialistických štátov sa koncom 70. rokov oproti 60. rokom zdvojnásobil, ale vývoz pokračoval pomalším tempom. Vážnym problémom čs. účasti v medzinárodnej deľbe práce je nevyváženosť medzi vývozom a dovozom.

Exportnú výkonnosť čs. poľnohospodársko-potravinárskych produktov ovplyvňuje v posledných rokoch viacero faktorov, ktoré môžeme súhrnne označiť ako koncepčnú neujasnenosť čs. poľnohospodársko-potravinárskeho vývozu.

Hoci ČSSR stráca svoje významné pozície vo svete v cukrovarníctve, neklesá význam cukrovej repy a cukru pre národné hospodárstvo, ani pre čs. zahraničný obchod. Nedocenenie významu cukrovej repy pre čs. poľnohospodárstvo, resp. cukru pre zahraničný obchod v minulosti má závažné nedostatky a ohrozuje efektívnu účasť ČSSR na medzinárodnej deľbe práce aj z perspektívneho hľadiska.

Cukor je dlhodobe a jednoznačne najvýznamnejšou vývoznou zložkou čs. poľnohospodársko-potravinárskeho zahraničného obchodu a prípadný výpadok tohto vývozu má bezprostredne za následok podstatné zvýšenie záporného salda obratu celého odvetvia. Keďže cukor zostáva dlhodobe ekonomicky efektívnou položkou, treba zvýšiť celkovú úroveň čs. cukrovarníctva, a tak prispieť k dostatočnej tvorbe vývozných fondov. Zvýšenie čs. vývozu cukru pozitívne ovplyvňuje potenciálne možnosti zlepšiť bilanciu nášho poľnohospodársko-potravinárskeho zahraničného obchodu.

Hoci vo svete sú tendencie rozvoja výroby alternatívnych sladidiel, možno predpokladať, že priaznivé prírodné podmienky a dlhodobé tradície poskytnú v budúcnosti čs. cukrovarníctvu možnosť podieľať sa na komparatívnych výhodách, ktoré vyplývajú z účasti v procesoch medzinárodnej deľby práce.

Výroba piva v poslednom desaťročí vo svete dynamicky rastie. Štáty RVHP majú v zahraničnom obchode s pivom rovnaký podiel tak v importe, ako aj v exporte. Mimoriadne postavenie v exporte patrí ČSSR, a to najmä ČSR. Podiel SSR je malý, čo súvisí nielen s kratšou tradíciou výroby piva, ale v nemalej miere aj s jeho nižšou kvalitou.

Podobne ako pri pive aj pri slade je ČSSR významným exportérom zo štátov

RVHP. Podiel SSR na exporte týchto produktov je malý a v rokoch 1975—1981 klesal. Kvalita čs. sladu je rozhodujúcim faktorom jeho realizácie na svetových trhoch. Preto otázkam jeho kvality treba venovať osobitnú pozornosť.

Podiel štátov RVHP na svetovom obchode s mliekom a mliečnymi výrobkami je malý; v posledných rokoch však rastie význam týchto výrobkov ako obchodného artiklu. Vo výhľade možno očakávať (na rozdiel od ostatných produktov potravinárskeho priemyslu) prebytky mlieka, čo vytvára priestor na rozšírenie vzájomnej spolupráce členských štátov RVHP, prehlbovanie špecializácie a zvýšenie vzájomných dodávok vybraných mliečnych produktov.

LITERATÚRA

1. ALISOV, N. V.: Geografia promyšlenosti zarubežnych socialističeskich stran Evropy. Moskva 1983. — 2. BAŠOVSKÝ, O.: Základné premeny hospodárskogeografickej štruktúry Slovenska v rokoch 1945—1975. Geogr. Čas., 2, Bratislava 1975. — 3. BEŠÍK, R. a kol.: Fakty o účasti ekonomiky Slovenska na zahranično-obchodných vzťahoch CSSR. Čs. obch. a priem. komora, Bratislava 1982. — 4. ENEGYI, G.: Ekonomičeskaja geografia socialističeskich stran Evropy, (ruský preklad). Moskva 1980. — 5. HÄUFLER, V.: Ekonomická geografia Československa. Academia, Praha 1978. — 6. HUTNÍK, F.: Kombinácia vybraných faktorov v poľnohospodárstve. Epocha, Bratislava 1970. — 7. JENÍČEK, V.: Poľnohospodársko-potravinárske produkty v medzinárodnej deľbe práce RVHP a EHS. Zemědělská ekonomika, Praha 1982. — 8. JENÍČEK, V., TUČEK, P., KOCH-LÍKOVÁ, B.: Rozvoj mezinárodní deľby práce čs. zemědělsko-potravinárskeho komplexu. Závěrečná práce. VÚEZVŽ, Praha 1979. — 9. KRAUS, J.: Mezinárodní špecializácia v poľnohospodárstve v RVHP. Spravodaj, 17, Bratislava 1981. — 10. MARKUŠ, J.: Agrokomplex a jeho priestorové problémy na Slovensku, VŠE, Bratislava 1972. — 11. MIŠTERA, L. a kol.: Ekonomická geografia ČSSR. Pedagog. nakl., Praha 1983. — 12. PAVLOVIČOVÁ, V.: Ekonomickogeografické rozmiestnenie pivovarsko-sladovníckeho priemyslu na Slovensku. Rigorózna práca, PFUK, Bratislava 1973. — 13. STRASZEWICZ, L.: Geografia ekonomiczna europejskich krajow socialistycznych. Nauka, Warszawa 1974. — 14. VLČKOVÁ, V.: Ekonomická geografia socialistických krajín, I. časť. Učebné texty VŠE, Bratislava 1978. — 15. VLČKOVÁ, V.: Ekonomickogeografické aspekty vybraných odborov potravinárskeho priemyslu na Slovensku vo vzťahu ku krajinám RVHP. Kandid. diz. práca na VŠE, Bratislava 1986. — 16. ZÁVODNÝ, O.: Mezinárodní špecializace výroby v potravinářském průmyslu členských zemí RVHP. Kandid. diz. práca na VŠE, Praha 1980.

Вера Влчкова

ПОЗИЦИЯ СТРАН СОВЕТА ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ВЗАИМОПОМОЩИ В МЕЖДУНАРОДНОМ РАСПРЕДЕЛЕНИИ ТРУДА С АСПЕКТОВ ИЗБРАННЫХ ПИЩЕВЫХ ПРОДУКТОВ

В статье рассматриваются избранные пищевые продукты (молоко и молочные изделия, сахар, пиво и солод) и их позиция в международном распределении труда. Кратко освещается позиция стран СЭВ в мировой торговле, место рассматриваемых избранных продуктов во взаимной внешней торговле стран СЭВ и позиция Словацкой Социалистической Республики во внешнеэкономических отношениях Чехословацкой Социалистической Республики с данными продуктами. В чехословацкой географич-

чешской литературе этим проблемам до сих пор уделялось лишь скромное внимание.

На основе анализа основных тенденций развития внешней торговли избранными пищевыми продуктами между странами СЭВ (с одной стороны) и несоциалистическими странами (с другой стороны), с учетом позиции Чехословакии или же ССР в этой торговле, можно сделать несколько заключений.

Доля экспорта стран СЭВ в развитые капиталистические страны понижалась в 60-ые годы, но повышалась в 70-ые годы. Доля импорта в страны СЭВ из стран развивающегося мира в пределах целого периода 1960—1980 гг. возрастала быстрее чем доля экспорта — однако, все это происходило при небольшом абсолютном объеме и общей стоимости товарооборота.

Позиция стран СЭВ в мировой торговле с данными продуктами, главным образом в экспорте в 1960—1980 гг., является сравнительно мало значимой.

Доля Чехословакии в импорте из несоциалистических стран в конце 70-тых лет по сравнению с 60-ми годами удвоилась, но экспорт развивался более медленно. Серьезной проблемой чехословацкого участия в международном распределении труда является неуравновешенность между экспортом и импортом.

На экспортную способность чехословацких сельскохозяйственных и пищевых продуктов в последние годы влияет целый ряд вопросов, которые можно обозначить в целом как невыясненность концепции чехословацкого сельскохозяйственно-пищевого экспорта.

Несмотря на то, что в мире существуют тенденции развития производства заменителей сахара, можно высказать предположение, что благоприятные природные условия и длительные традиции в производстве пищевых продуктов дадут чехословацкой сахароваренной промышленности и в будущем возможность принимать участие в компаративных выгодах, вытекающих из участия в процессах международного распределения труда. Во внешней торговле с пивом для стран СЭВ характерна одинаковая доля как импорта, как и его экспорта. Исключительная позиция в экспорте пива принадлежит Чехословацкой Социалистической Республике, благодаря именно Чешской Социалистической Республике. Доля Словакии является незначительной, что обусловлено не только более короткой традицией производства пива, но, в значительной мере, его более низким качеством.

Солод, также как и пиво, является важным экспортным артиклом, который выдвигает Чехословацкую Социалистическую Республику на передовое место среди стран СЭВ. Доля Словакии в экспорте этих продуктов является незначительной и в 1975—1981 гг. постоянно понижалась. Качество чехословацкого солода является решающим фактором его реализации на мировом рынке.

В мировой торговле с молоком и молочными изделиями страны СЭВ участвуют лишь в небольшой мере, но в последние годы повышается роль этих продуктов в качестве экспортного артикла. В перспективе можно ожидать создание излишков молока, что создает предпосылки для расширения взаимного сотрудничества стран-участниц СЭВ равно как и для углубления специализации и увеличения взаимных поставок избранных молочных продуктов.

Табл. 1. Среднегодовая урожайность сахарной свеклы на 1 га в странах СЭВ.

Табл. 2. Развитие производства пива в странах СЭВ (в тыс. гл.).

Табл. 3. Развитие товарной структуры чехословацкого сельскохозяйственно-пищевого экспорта (доли агрегаций в стоимостях франко в общем объеме экспорта сельскохозяйственно-пищевого комплекса в %).

Табл. 4. Структура экспорта молочных продуктов Словацкой Социалистической Республики.

Перевод: Л. Правдова

POSITION OF THE COUNTRIES OF THE COUNCIL FOR MUTUAL ECONOMIC ASSISTANCE (COMECON) WITHIN THE INTERNATIONAL WORK DIVISION FROM THE VIEWPOINT OF SELECTED FOOD PRODUCTS

In the article attention is paid to selected food products (milk and dairy products, sugar, beer and malt) and to their positions within the international work division. Positions of the countries of Comecon within the world's trade, positions of monitored selected products within the mutual foreign trade between the Comecon member countries as well as the position of the Slovak Socialist Republic within the foreign-trade relations of the Czechoslovak Socialist Republic as to the products mentioned are briefly outlined. Only a slight attention has been paid to these problems so far in Czechoslovak geographical literature.

From an analysis of the basic developmental tendencies in the foreign trade with the selected food products between the Comecon countries and non-socialist ones, regarding Czechoslovakia's, or also the Slovak Socialist Republic's position, the following statements may be derived within this trade.

The share of export of the Comecon countries to advanced capitalist ones decreased in the sixties, while in the seventies it displayed an increasing trend. The share of export value of the Comecon countries from developing ones increased during the entire period 1960—1980 in a more rapid rate than the share of export value, nevertheless with a small absolute volume and turn value.

Position of the Comecon member countries within the world's trade as to the monitored products, especially in export in 1960—1980, is relatively little significant.

The share of Czechoslovakia in import from non-socialist countries doubled towards the end of the seventies compared with the sixties, but the export continued in a slow rate. A hard problem of Czechoslovak participation in the international work division is in an unbalance between export and import.

The export efficiency of Czechoslovak agricultural and food products is influenced lately by a group of questions that may summarily be denoted as a conceptual obscurity in Czechoslovak agricultural-food export.

Although there are tendencies to develop the production of alternative sweeteners in the world, one can suppose that the favourable natural conditions as well as the long-term traditions of foods would provide Czechoslovak sugar-making a possibility to take part in comparative benefits resulting from participation in processes of the international work division. In foreign trade with beer the Comecon countries possess the same share in both import and export. An extraordinary position in export belongs to the Czechoslovak Socialist Republic, namely particularly to the Czech Socialist Republic. The share of Slovakia is small, which connects not only with a shorter tradition of beer production, but not least also with its lower quality.

Analogically as in beer also in malt the Czechoslovak Socialist Republic is a significant exporter from among the countries of the Comecon. The share of Slovakia in export of these products is small and it decreased in 1975—1981. The quality of Czechoslovak malt is the deciding factor in its realization in the world's markets.

The Comecon countries participate in the world's trade with milk and dairy products only with a small share, but lately the significance of these products as an export article is increasing. Respectively a surplus in milk may be expected, which form a space for widening mutual cooperation between the Comecon member countries, for profounding specialization and increasing in the mutual deliveries of selected dairy products.

- Table 1. Average yield per hectare in the sugar beet in the Comecon countries.
- Table 2. Development in the production of beer in the Comecon countries (in thousands of hectolitres).
- Table 3. Development in product composition in Czechoslovak agricultural-food export (shares of aggregations in fco values in the total volume of export of the agricultural-food complex in %).
- Table 4. The structure of export of dairy products in the Slovak Socialist Republic.

Translated by A. Krajčír